

AGRESJA WŚRÓD DZIECI

Na przeciwległym krańcu od zachowania prospołecznego znajduje się zachowanie antyspołeczne - agresja. Bez względu na to, czy przyjmuje formę niszczenia przez przedszkolaka wieży z klocków zbudowanej przez kolegę, czy dokuczania i ubliżania czwartoklasisty, czy walki między gankami dziesięciolatków, agresja jest powszechnym i znaczącym aspektem rozwoju dziecka. Była i jest przedmiotem wielu badań.

Co to jest agresja?

Agresja - jest to zachowanie, które jest umyślnym działaniem na szkodę jednostek lub własności i którego nie da się społecznie usprawiedliwić.

Agresja może przejawiać się w wielu postaciach i jej definicja powinna zawierać elementy wspólne dla nich wszystkich.

Agresja może przejawiać się w każdym zachowaniu, które prowadzi do zaszkodzenia komuś czy do zniszczenia czyjejs własności. Przypadkowe wylanie gorącej kawy na przyjaciela lub na jego nowy dywan nie jest jednak agresją. Natomiast rzucenie cegłą w kogoś lub w jego samochód, mimo że się chybi, jest agresją.

Zgodnie z tą definicją agresja jest zawsze oceniana na podstawie osądu społecznego, w którym bierze się pod uwagę zarówno motywy jednostki, jak okoliczności czy warunki, w którym takie zachowanie występuje (Parke i Sloby, 1983).

Biorąc pod uwagę formę i funkcję agresji, można wyodrębnić kilka jej typów. Na przykład słowną, obejmującą przezywanie, dokuczanie, groźby, itd., należy odróżnić od agresji fizycznej, obejmującej bicie, kopanie i gryzienie.

Zachowanie agresywne, którego celem jest otrzymanie czegoś (np. odepchnięcie od pożądanej zabawki innego dziecka), nazwane jest agresją instrumentalną (agresja, której celem jest uzyskanie czegoś pożądanego). A agresją skierowaną na zadawanie komuś bólu lub wyrządzenie zła nazywa się agresją wroga (lub agresją odwzajemnioną, jeśli jest ona odpowiednią na agresję kogoś innego).

Agresja a wiek i płeć.

Warto odróżnić poszczególne typy agresji, ponieważ pojawiają się one u dzieci zależnie od wieku i płci w różnych proporcjach. Znaczna część naszej wiedzy dotyczącej agresji występującej w wieku przedszkolnym pochodzi z bezpośredniego obserwowania interakcji między rówieśnikami. W okresie od 18 miesiąca do 5 roku życia nie ma prostej zależności między wiekiem dzieci, a ich ogólną agresję. Są dowody, że fizyczna i instrumentalna agresja częściej występuje u dzieci osiagających wiek szkolny (Hartup, 1974; M. Cabe i Lipscomb, 1988). Agresję u dzieci starszych mierzy się, wykorzystując często technikę nominacyjną, polegającą na tym, że każde dziecko wskazuje, których uczniów w klasie uważa za agresywnych. Oszacowania dokonane przez dzieci z pierwszych pięciu klas pokazują, że ogólna agresja wzrasta z wiekiem (Eron i inni, 1983).

Różnice między płciowe w agresji są dość dobrze udokumentowane, (Crowell, 1987, Steffen, 1986). Chłopcy zaczynają przejawiać więcej agresji w wieku przedszkolnym i trwa przez cały okres szkoły podstawowej (Eron i inni, 1983; Parke i Sloby, 1983).

W starszych klasach szkoły podstawowej zaczynają być widoczne różnice między płciami, które rozciągają się na okres szkoły średniej. U chłopców agresja wobec chłopców staje się w swej naturze coraz bardziej fizyczna, a wobec dziewcząt znacząco obniża się.

U dziewcząt wraz z wiekiem agresja staje się bardziej społeczna (np. przezywanie, obgadywanie) i jest skierowana w przeważającej mierze, choć nie wyłącznie, na

dziewczęta (Cairns, 1989). Niemniej jednak ogólne różnice między płciami stają się coraz mniejsze, im bardziej dzieci zbliżają się do wieku dorastania.

Biologiczne determinanty agresji.

W większości badań nad agresją u dzieci zajmowano się określeniem jej uwarunkowań. Są to dwa uwarunkowania takie jak: *czynniki biologiczne a także wpływy środowiskowe i poznawcze.*

Udowodniono, że poziom agresji u danej jednostki pozostaje w znacznej mierze stały przez wiele lat (Cairns i inni, 1989). W badaniach podłużnych (jest metoda polegająca na wielokrotnym badaniu tych samych dzieci w pewnych odstępach czasu) wykazano, że, na podst. Oceny dokonanej przez rówieśników w wieku 8 lat można dobrze przewidzieć poziom agresji i wielu innych społecznych zachowań w wieku 30 lat (Eron, 1987). Ten stopień stabilności skłania do genetycznego czy biologicznego wyjaśniania zachowania.

Przedstawiono kilka biologicznych wyjaśnień agresji. Uwzględniały one takie czynniki jak: *hormony, wrodzony styl temperamentalny i mechanizmy dominowania.*

Hormony - wytwarzane przez nasz ustrój są odpowiedzialne za niektóre fizyczne i behawioralne różnice między mężczyznami i kobietami. (behawioryzm wg J. Watsona - to teoria zgodnie z którą rozwój człowieka wynika głównie z procesów warunkowania i uczenia się).

Na podstawie badań nad chłopcami w okresie dorastania uważa się, że testosteron może wpływać na ludzką agresję.

W szwedzkim badaniu chłopcy w wieku 15 - 17 lat byli oceniani przez swoich rówieśników pod względem zachowań agresywnych i następnie mierzono u tych chłopców poziom testosteronu. Poziom hormonu we krwi korelował istotnie z ocenami rówieśników dotyczącymi zarówno agresji słownej, jak fizycznej, a szczególnie agresji odwzajemnionej. Badacze wyjaśniają tę zależność faktem, że chłopcy z wyższym poziomem hormonu opisywali siebie jako bardziej drażliwych i niespokojnych, - co prawdopodobnie czyniło ich szczególnie wrażliwymi na groźby i prowokacje (Olweus, 1986).

Temperament - niektóre dzieci rodzą się z "trudnym" stylem reagowania.

Grymaszą, płaczą i bardziej absorbują dorosłych niż inne dzieci w tym samym wieku. Ten wymiar osobowości jest stosunkowo stały przez okres dzieciństwa (Thomas i Chess, 1986), co skłania psychologów do podejmowania badań dotyczących jego związku z rozwojem zachowań agresywnych. Grupa badaczy, sprawdzając hipotezę o istnieniu tego związku, prosiła matki o ocenę ich sześciomiesięcznych dzieci za pomocą kwestionariusza umożliwiającego identyfikację jednostek "trudnych".

W czasie następnych 5 lat te same matki oceniały okresowo poziom agresywnych zachowań dzieci. Tak, jak przewidywano, na podstawie wczesnego oszacowania temperamentu można było dość dobrze przewidzieć wielkość agresji (Bates, 1987).

Wskazuje na to, że przynajmniej pewna część zachowań agresywnych jest wyznaczona czynnikami genetycznymi.

Dominowanie - inną drogą, którą czynniki naturalne mogą wpływać na rozwój agresji, są mechanizmy ewolucyjne.

Relacje dominowania, które są charakterystyczne dla niektórych innych gatunków, np. małp, pojawiają się także pomiędzy małymi dziećmi. Badania polegające na obserwowaniu dzieci w warunkach naturalnych pokazują, że w nowo powstałych grupach społecznych, takich jak klasowe lub sąsiedzkie, rozwija się hierarchia dominacji. Bardziej dominujące dzieci rozpoczynają od ustalenia własnej pozycji, stosując otwartą walkę, siłą fizyczną, a później utrzymują kontrolę nad mniej

dominującymi jedynie poprzez groźby i odpowiednie gesty. Agresja ma ewolucyjne źródła.

Spoleczne i środowiskowe determinanty agresji.

Wpływy środowiskowe można zilustrować, rozważając dwa typy sytuacji rodzinnych, w których rozwija się agresja: *interakcja w rodzinie i oglądanie przemocy w telewizji.*

Procesy zachodzące w rodzinie.

Często agresja dzieci wywodzi się z ich kontaktów z rodzicami i rodzeństwem. Stwierdzono, że rodzice dzieci agresywnych w przypadku, gdy dzieci są niegrzeczne, wykorzystują więcej siłowych sposobów utrzymywania dyscypliny i stosują raczej kary fizyczne niż słowne wyjaśnienia i tłumaczenie (Morton i inni, 1986).

Zdaniem teoretyków społecznego uczenia się otrzymany wynik wskazuje na to, że w takich sytuacjach mogą występować dwa procesy. Pierwszy - modelowanie przez rodziców agresywnych zachowań dzieci, które zaczynają naśladować to, co widzą. Drugi - faktyczne promowanie agresji poprzez sposób kontaktowania się rodziców z dziećmi.

Patterson stwierdził, że w rodzinach dzieci agresywnych powszechne jest występowanie szkodliwego wzoru interakcji - badacz nazwał go procesem zniewalania rodzinnego.

W rodzinach tych pojawia się bardzo niewiele życzliwych i zachęcających do wspólnego działania wypowiedzi i zachowań, a bardzo dużo reakcji wrogich i negatywnych. Zazwyczaj rodzice zużywają wiele czasu na besztanie, wymyślanie i grożenie dzieciom, dzieci kłócą się z rodzicami i nie słuchają ich, a także dokuczają i przeszkadzają sobie nawzajem.

W takich warunkach agresja jest wykorzystywana jako sposób na przerwanie lub uniknięcie awersyjnych bodźców. Na przykład mała dziewczynka może dokuczać swojemu starszemu bratu i wyśmiewać się z niego. Ten, żeby przestała, uderza ją pięścią, co powoduje, że matka sprawia chłopcu lanie za to, że uderzył siostrę. W tym przykładzie agresywne zachowanie kładzie kres awersyjnej sytuacji, choćby tylko chwilowo. Zachowanie tu jest wzmocnione negatywnie, a więc prawdopodobnie wystąpi ponownie. Prowadzi to zarówno dzieci, jak i rodziców do stosowania agresji w celu wzajemnego kontrolowania się i uzyskiwania tego, czego chcą. Petterson traktuje ten proces jako zniewalanie, ponieważ członkowie rodziny osiągają swoje cele dzięki groźbom, rozkazom i innym zachowaniom wymuszającym, a nie dzięki współdziałaniu i zachowaniu prospołecznemu.

Dzieci, które nauczyły się tego stylu interakcji w domu i które nie miały możliwości nauczenia się bardziej pozytywnych umiejętności interpersonalnych, przejawiają agresję także poza rodzina i często dochodzą do przestępstw oraz innych form aspołecznych zachowań.

Przemoc w telewizji.

Nie ma tematu dotyczącego dziecięcej agresji, który by wywołał tak duże zainteresowanie, jak możliwe skutki pokazywanej w telewizji przemocy .

Przeciętnie dziecko spędza więcej czasu na oglądaniu telewizji niż na jakiegokolwiek innej działalności, z wyjątkiem snu (około 2,5 godz. do 4 godz. każdego dnia), a ilość przemocy pokazywanej w telewizji jest niemała.

Psychologowie w oparciu o badania wielokrotnie wykazywali, że dzieci mogą nauczyć się nowych form agresji i że mogą być pobudzane do ich przejawiania dzięki obserwowaniu filmowego modelu prezentującego przemoc.

Najbardziej oczywistym efektem jest naśladowanie przez dzieci aktów przemocy,

które oglądają. Dzieje się to szczególnie wtedy, gdy przemoc jest dokonywana przez "równego gościa" i gdy agresja ułatwia mu osiągnięcie celu.

Przemoc w telewizji może także zwiększyć tolerancję dzieci na agresję i spowodować, że będą się nią mniej przejmowały.

Przemoc w telewizji wzbudza agresję, a bardziej agresywne dzieci dążą do oglądania przemocy w telewizji. Chłopcy oglądają więcej kreskówek ze scenami przemocy i filmów o różnych walkach niż dziewczynki (Huston i inni, 1990).

Wpływ procesów poznawczych na agresję.

By w pełni zrozumieć dziecięcą agresję, trzeba uwzględnić procesy poznawcze, które ją kontrolują. Wiele badań z tego zakresu dotyczyło rozwoju poznania społecznego, czyli tego, jak dziecko dochodzi do zrozumienia świata społecznego, w którym żyje. Dzieci od wczesnych lat życia potrafią rozpoznać zachowania agresywne i wiedzą, że uważa się je za niepożądane. Od 5 roku życia dzieci są w stanie zrozumieć bardziej złożone formy zachowań agresywnych, takie jak agresja przemieszczona (skierowanie odwzajemnionej agresji na osobę lub obiekt inny niż ten, w stosunku do którego pragnie się rewanżu), w przypadku której obiekt agresji reaguje na nią, uderzając kogoś innego (Miller, Weiss, 1990).

Agresywne dzieci (szczególnie chłopcy) różnią się od swoich kolegów pewnymi cechami poznawczymi. Na przykład poziom ich moralnego rozumowania wydaje się niższy, w mniejszym stopniu biorą pod uwagę motywy bohatera, kiedy dokonują oceny jego moralności. Ponadto dzieci te okazują mniej empatii.

Dzieci agresywne są odmienne także ze względu na inny aspekt społecznego poznania - atrybucje. Psychologowie w wyniku badań stwierdzili, że dzieci agresywne mają deficyt w zakresie zdolności odczytywania społecznych wskazówek otoczenia. W badaniach stosowano zazwyczaj nagrane na wideokasie scenki przedstawiające dziecko krzywdzone lub drażnione przez rówieśnika, którego intencje nie były jasne. W tych sytuacjach dzieci agresywne znacznie częściej przypisywały prowokującemu dziecku motywy wrogości i złośliwości. Kiedy dostarczono wskazówek sugerujących, że intencje prowokującego dziecka nie były wrogie, dzieci agresywne miały trudności ze zrozumieniem i wykorzystaniem tych informacji. Wyniki te pokazują, że powodem wzmożonej agresji niektórych dzieci jest inne niż u większości widzenie świata. Badania te łącznie z badaniami opisanymi poprzednio dowodzą, że agresja jest złożonym zachowaniem społecznym z elementami biologicznymi, społecznymi i poznawczymi.

LITERATURA:

"Psychologia dziecka" - Ross Vasta, Marshall M. Haith, Scott A. Miller

Opracowała:

mgr Urszula Romańczuk - nauczyciel PS Nr 80 w Białymstoku.